

ISTRAŽIVANJA PROCESA SOCIJALNOG USPOREĐIVANJA

Osnovni teorijski i metodološki pristupi¹

VERA ČUBELA
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 159.01
Pregledni članak
Review

Primljeno
: 2001-11-12

Received

Ovaj rad donosi pregled nekih osnovnih teorijskih i empirijskih spoznaja o procesima socijalnog uspoređivanja. Festingerova *teorija procesa socijalnog uspoređivanja* bila je ne samo prvi pokušaj sustavne elaboracije uloge ovih procesa pri samoevaluaciji već je i danas jedna od najcitiranijih referenci u literaturi o socijalnim usporedbama. Nakon Festingerova pionirskog rada, u razvoju ovog područja mogu se razlikovati dva osnovna pravca.

Jedan, koji se temeljio na Festingerovoj osnovnoj pretpostavci da se ljudi uspoređuju prvenstveno onda kad žele evaluirati sebe, ali im nisu dostupne objektivne informacije, fokusirao se na utvrđivanje preferencija za različite smjerove uspoređivanja pri samoevaluaciji i relativne važnosti socijalnih i drugih vrsta usporedbi pri samoevaluaciji, kao što su temporalne usporedbe.

Drugi, relativno noviji, veću je pažnju posvetio posljedicama i motivima socijalnog uspoređivanja, posebice motivu samouzdanja. Pokazalo se da su ovi procesi uspoređivanja povezani i s nekim drugim motivima (npr. samozaštita, samopoboljšavanje itd.), te da posljedice uspoređivanja, uz smjer i motiv uspoređivanja, određuju i neki drugi faktori, poput razine samopoštovanja pojedinca, osobne kontrole, percipirane blizine i sličnosti s objektom usporedbe, prirode dimenzije usporedbe itd.

¹Ovaj rad nastao je u sklopu istraživačkog projekta br. 070068 "Samoevaluacija i samoregulacija osobnog razvoja u adolescentnoj, zreloj i starijoj životnoj dobi".

Na kraju rada opisani su osnovni metodološki pristupi u istraživanjima u ovoj domeni i date neke korisne sugestije istraživačima u vezi s nekim specifičnim postupcima i tehnikama mjerenja socijalnih usporedbi.

KLJUČNE RIJEČI: socijalne usporedbe, samoevaluacija, samouzdanje, samopoboljšanje

1. Istraživanja socijalnih usporedbi: Teorijski razvoj i važnije konceptualne distinkcije

Koncept socijalnih usporedbi u socijalnu je psihologiju uveo Leon Festinger u članku iz 1954. u kome je iznio osnovne pretpostavke tumačenja procesa samoevaluacije, koje je u literaturi poznato upravo kao *teorija procesa socijalnog uspoređivanja*². Polazeći od pretpostavke da je poznavanje vlastite pozicije na nekoj dimenziji ili u nekoj domeni od adaptivne važnosti, Festinger (1955) je pretpostavio da su ljudi općenito vrlo motivirani procijeniti vlastitu poziciju i, nadalje, da pritom mogu koristiti različite objektivne pokazatelje (poput rezultata na testovima i sl.). Međutim, kad takvih objektivnih standarda nema, ovaj motiv samoevaluacije može se zadovoljiti usporedbom s drugima. Dakle, ova teorija pretpostavlja da se ljudi uspoređuju s drugima zato što tako mogu dobiti informacije koje su im važne za samoevaluaciju. Iz prethodno spomenute pretpostavke proizlazi i druga bazična premisa: socijalne usporedbe vjerojatne su prvenstveno u situaciji koja je s aspekta samoevaluacije nejasna. Ako ne znamo koliko smo zapravo uspješni u nekoj domeni, da li je naša emocionalna reakcija na neku situaciju primjerena, da li je neka naša prosudba točna, a nemamo nikakav objektivni standard za takvu evaluaciju, vjerojatno ćemo se okrenuti drugima koji se nalaze u sličnoj situaciji i uspoređivati s njima.

Premda su se i nalazi nekih klasičnih eksperimentalnih istraživanja o, na primjer, većoj tendenciji udruživanja s onima koji se nalaze u istoj neizvjesnoj situaciji (npr. Schachterovi eksperimenti s *dr. Gregorom Zilsteinom*³) ili konformiranja u nejasnim situacijama (npr. u Sherifovim eksperimentima s

² Riječ je o radu pod naslovom "A Theory of Social Comparison Processes", koji je prvi put objavljen u časopisu *Human Relations*, vol. 7, 1954. godine. Isti rad ponovo je objavljen sljedeće godine u zborniku koji su uredili Hare, Burgatta i Bales (v. popis literature na kraju ovog rada).

³ Tako se, naime, sudionicima svojih istraživanja utjecaja straha od elektrošokova na afilijativnu tendenciju predstavljao Schachter.

autokinetičkim efektom) tumačili u terminima procesa socijalnog uspoređivanja, tek šezdesetih godina prošlog stoljeća započinje sustavnija provjera Festingerovih osnovnih postavki u vezi sa smjerom uspoređivanja, naročito u domeni sposobnosti i postignuća. Od sredine sedamdesetih i naročito tijekom osamdesetih godina pažnja se istraživača sve više usmjeravala i na posljedice uspoređivanja, a u posljednjih dvadesetak godina i na motive uspoređivanja. Tome su, između ostalih, doprinijeli Brickman i Bullman (1977, prema Raven i Rubin, 1983), koji su među prvima doveli u pitanje Festingerovu pretpostavku o prevalenciji uspoređivanja s boljima: takve usporedbe mogu biti informativne ali i prijeteeće, što može voditi njihovu izbjegavanju i preferiranju usporedbi s onima koji su u goroj ili inferiornoj poziciji. Ovu je ideju dalje elaborirao Wills (1981, prema Collins, 2001). Njegova *teorija silaznih usporedbi*, s fokusom na funkciji koju socijalno uspoređivanje (posebice s onima kojima je gore) ima u situaciji prijetnje, skrenula je pažnju istraživača i na druge motive koji se usporedbom s drugima mogu zadovoljiti (posebice na motive samozaštite i samouzdanja, te na motiv samopoboljšanja), te potakla interes za istraživanje procesa socijalnog uspoređivanja kod ljudi koji se suočavaju s različitim prijetjećim događajima ili situacijama, kao što su, na primjer, različite bolesti i neuspjesi u domeni postignuća. Premda istraživanja općenito potvrđuju pretpostavku o blagotvornosti silaznog uspoređivanja (i ne samo u prijetjećim situacijama), još je upitno može li se takvo uspoređivanje smatrati strategijom suočavanja (v. Affleck i sur., 2000; Wills, 1997). K tome, pokazalo se da u nekim uvjetima prijetnje ovakve usporedbe mogu imati i negativan efekt pa se izbjegavaju, te da samouzdanju mogu služiti i usporedbe s boljima, čije su se pozitivne posljedice obično dovodile u vezu s tzv. motivom samopoboljšanja (v. Wood i sur., 1994; Collins, 1996, 2000). Konačno, utvrđeno je da u efektima socijalnog uspoređivanja mogu posredovati neke stabilne karakteristike pojedinca, poput razine opće sklonosti uspoređivanju s drugima radi samoevaluacije (Michinov i Michinov, 2001) i razine samopoštovanja (Wood i sur., 1994).

U svakom slučaju, danas je uglavnom napušteno vjerovanje da su motivi i posljedice uspoređivanja u jednoznačnoj vezi sa smjerom uspoređivanja. K tome, već su spomenute promjene u fokusu istraživanja rezultirale razvojem novih teorijskih i metodoloških pristupa, tako da se teško može govoriti o jednoj teoriji socijalnog uspoređivanja ili nekom generalnom metodološkom pristupu koji bi bio karakterističan za ovu domenu istraživanja u zadnjih par desetljeća. Uz raznovrsnost teorijskih i metodoloških pristupa, danas ovo područje karakterizira i nastojanje da se procesi socijalnog uspoređivanja dovedu u vezu

s nekim generalnim načelima psihološkog funkcioniranja, posebice u domeni socijalne kognicije. To je primjetno, između ostalog, i u tumačenjima posljedica uspoređivanja u terminima fenomena asimilacije i kontrasta (cf. Collins, 2000; Mussweiler, 2001) ili u pokušajima integracije sa spoznajama o tzv. egocentričnom uspoređivanju, tj. u korištenju sebe kao standarda usporedbe pri donošenju prosudbi o drugima (Dunning, 2000).

Konačno, treba istaknuti da je uloga socijalnih usporedbi ispitivana donekle i nezavisno u vezi s različitim fenomenima. Procesi samoevaluacije, percepcije zdravstvenih rizika, suočavanja s bolešću i drugim prijetećim situacijama, radne motivacije i efikasnosti, podlijevanja grupnom pritisku te reakcije na diskriminaciju i negativan socijalni identitet samo su neki od njih. Uz stalni porast broja novih istraživanja, ovakva raznovrnost procesa i fenomena kod kojih socijalno uspoređivanje igra veću ili manju, ali ipak važnu ulogu, može prilično otežati uvid u spoznaje o ovim procesima. Stoga se često ukazuje na potrebu integracije spoznaja iz različitih domena istraživanja (v. Affleck i sur., 2000; Brown, 2000; Buunk i sur., 1997; Dunning, 2000; Wilson i Ross, 2000). Taj cilj je, naravno, nemoguće ostvariti u jednom članku. Ovim smo radom željeli prikazati barem neke osnovne koncepte, tumačenja i postupke koji prevladavaju u ovoj domeni istraživanja.

S kim se i koliko često uspoređujemo?

S obzirom na to kakva je relativna pozicija osobe s kojom se uspoređujemo u odnosu na nas, možemo govoriti o tri tipa socijalnih usporedbi. To su: *lateralne usporedbe* (usporedbe s onima koji su nam na dimenziji usporedbe jednaki ili slični), *uzlazne usporedbe* (usporedbe s onima koji su od nas na datoj dimenziji bolji ili uspješniji), te *silazne usporedbe* (usporedbe s onima koji su od nas na datoj dimenziji gori, odnosno slabiji ili manje uspješni).

Iako ova terminologija dolazi iz istraživanja socijalnog uspoređivanja u domeni sposobnosti, gdje je relativno lako odrediti smjer usporedbe, ona se često koristi i u drugim domenama, poput zdravlja i bolesti, kvalitete življenja, kao i nekih osobina ličnosti kod kojih se može odrediti pozitivan ili poželjan i negativan ili nepoželjan pol. Primjerice, u jednom od klasičnih istraživanja u ovoj domeni Hakmiller (1966, prema Collins, 1996) je koristio jednu projektivnu tehniku za koju je ispitanicima rekao da ispituje negativan odnos prema roditeljima. Jednoj skupini ispitanika ova je osobina opisana kao izrazito negativna (indikator psihopatologije), a drugoj skupini pozitivnije (indikator

nezavisnosti i zrelosti). Veći rezultat indicirao je na veću izraženost ove osobine, pa je utvrđena preferencija ispitanika (posebice u skupini kojoj je osobina bila izrazito negativno opisana) za usporedbe s drugima koji su imali veći rezultat na ovoj mjeri "negativnog odnosa prema roditeljima" interpretirana kao tendencija silaznog uspoređivanja, tj. uspoređivanja s onima koji su – prema datom obilježju – gori od njih samih. Važno je uočiti da je u ovom, kao i u mnogim drugim istraživanjima s tzv. postupkom rangiranja (v. sljedeći pasus), jedina ispitaniku dostupna informacija o drugima bila njihov rezultat, odnosno relativna pozicija na ispitivanom obilježju. Budući da ima nalaza kako se u svakodnevnom životu ljudi uglavnom uspoređuju s onima koje bolje poznaju (npr. prijatelji, članovi obitelji itd.) i da stupanj prisnosti s objektom usporedbe utječe na procese uspoređivanja, uključujući njihove posljedice i relacije s nekim drugim varijablama (v. Smith i Arnkelsson, 2000), neki autori postavljaju pitanje ekološke valjanosti ovih, kao i mnogih drugih istraživanja u kojima su se ispitanici uspoređivali s njima nepoznatim osobama (Locke i Nekich, 2000; Wilson i Ross, 2000). Upozorava se također da pri ekstrapolaciji s nalaza laboratorijskih istraživanja, u kojima je ispitanik često *primoran* koristiti socijalne informacije, na procese samoevaluacije u svakodnevnom životu treba biti oprezan jer ima nalaza da se i pri samoevaluaciji, kao i pri zadovoljavanju nekih drugih motiva (npr. samouzdizanje) socijalne usporedbe koriste rjeđe nego objektivne informacije ili temporalne usporedbe, odnosno usporedbe aktualne vlastite pozicije u nekoj domeni s nekadašnjom ili onom koja se očekuje u budućnosti (npr. Wayment i Taylor, 1995).

Smjer uspoređivanja bio je, inače, u fokusu pažnje većeg broja, naročito ranijih, istraživanja u ovoj domeni. Jedan od razloga je u tome što je većina ovih istraživanja imala za cilj provjeru Festingerovih postavki koje se odnose upravo na smjer uspoređivanja. Festinger (1955) je pretpostavio da su pri *evaluaciji vlastitih sposobnosti i postignuća* ljudi skloniji usporedbi s onima koji su *nešto* bolji od njih samih. Ova pretpostavka ima snažnu empirijsku potporu, posebice u istraživanjima u kojima je korišten već spomenuti postupak rangiranja. Riječ je o postupku koji je prvi koristio Wheeler u jednom istraživanju iz 1966. (prema Buunk i Mussweiler, 2001; Wood, 1996), a koji se sastoji u tome da ispitanik dobije nejasnu povratnu informaciju o vlastitom postignuću ili uratku na nekom zadatku (što bi trebalo potaknuti potrebu za samoevaluacijom i korištenje socijalnih informacija radi samoevaluacije), pa se na osnovu relativne pozicije onih o čijem uratku u istoj situaciji želi više doznati, zaključuje na preferirani smjer usporedbe. Postupak se naziva "postupak rangiranja" jer se povratna informacija o njegovu uratku i uratku

drugih ispitanika često prezentira kao rang-poredak svih navodnih sudionika na kome ispitanik obično zauzima središnji rang. Najčešći je nalaz istraživanja s ovom paradigmom da većina ispitanika želi doznati više o osobi koja je po rangu neposredno iznad njih, tj. doista *nešto* bolja ili uspješnija od njih, kao što je pretpostavio Festinger (cf. Brown, 2000; Wood, 1996). Međutim, u nekim uvjetima mogu se preferirati i usporedbe s onima koji su puno uspješniji, pa i najuspješniji. To vrijedi, na primjer, za one situacije u kojima nam nije poznat raspon individualnih razlika na ispitivanom obilježju, pa time ni značenje vlastite relativne pozicije (v. Collins, 2000; Michinov i Michinov, 2001). Inače, one koji su puno uspješniji ili, općenito, zauzimaju ekstremne pozicije na dimenziji usporedbe, obično percipiramo kao *drukčije* od nas samih pa i ne težimo uspoređivanju s njima, niti takve usporedbe značajnije utječu na našu samoevaluaciju ili na naše ponašanje (Collins, 1996).

Je li želja da se dozna nešto više o onima koji su *nešto bolji*, nedvosmislen pokazatelj uzlaznog uspoređivanja? S obzirom na objektivnu nemogućnost lateralnog uspoređivanja u postupku rangiranja, izbor onih koji su nešto (ali ne i puno) bolji mogao bi reflektirati i percepciju sličnosti s objektom usporedbe, a ne njegove superiornosti. Iako izbjegavanje usporedbi s onima koji su nešto slabiji ili manje uspješni, govori u prilog hipotezi uzlaznog uspoređivanja, hipoteza o percipiranoj sličnosti ima potporu u rezultatima nekih istraživanja koji jasno pokazuju da se vlastita inferiornost na nekoj dimenziji može *interpretirati* različito, te da se katkada opažene razlike procjenjuju kao male ili nebitne, što vodi procjeni vlastite sličnosti a ne različitosti (u ovom slučaju inferiornosti) u odnosu na objekt usporedbe (Collins, 1996; Mussweiler, 2001). Drugim riječima, pri socijalnom uspoređivanju moguć je i fenomen asimilacije, a ne samo fenomen kontrasta. Zadnjih se godina sve veći interes posvećuje istraživanju uvjeta u kojima se ovi fenomeni javljaju, kako pri uzlaznom tako i pri silaznom uspoređivanju s drugima. Najčešće citirano tumačenje ovih fenomena (posebice pri uzlaznom uspoređivanju) poznato je kao *teorija uzlazne asimilacije*, koju je ponudila Collins (1996, 2000). Kako se radi o tumačenju iz perspektive motiva uspoređivanja, o njemu će više biti riječi u sljedećem odjeljku.

Važno je napomenuti da se termin "usporedbe sa sličnima (jednakima)" koristi u literaturi ne samo kao oznaka za lateralne usporedbe (tj. usporedbe s onima koji su nam slični po poziciji na dimenziji usporedbe), već srazmjerno često i za usporedbe s onima koji su nam komparabilni, odnosno jednaki ili slični po drugim obilježjima, koja mogu biti relevantna za dimenziju usporedbe. Da bi se izbjegla konfuzija koju može stvoriti ovakva, na prvi pogled

nedosljedna upotreba spomenute sintagme, Goethals i Darley (1977, prema Smith i Arnelsson, 2000) predložili su termin *srodni atributi* (engl. related attributes) kao oznaku za obilježja koja su relevantna za dimenziju usporedbe (ali su u isto vrijeme različita od nje) i koja definiraju tzv. komparabilne druge. Ovo razlikovanje dimenzije usporedbe i drugih obilježja koja su s njom povezana, pridonijelo je razjašnjenju nekih nejasnoća u vezi s jednom od Festingerovih osnovnih postavki po kojoj se, pri evaluaciji svojih sposobnosti i postignuća, ljudi uspoređuju s onima koji su im slični, ali i nešto bolji od njih. Naime, ako se fokusiramo samo na dimenziju usporedbe, onda je ovakvo predviđanje zapravo nejasno. Istraživanja dosljedno pokazuju da se većina ljudi uspoređuje s onima koji su im slični po srodnim atributima (Brown, 2000). Iako srodnost nekog atributa i dimenzije usporedbe može, naravno, varirati ovisno o dimenziji usporedbe i samom pojedincu, za usporedbe u domeni sposobnosti i postignuća spol je, čini se, važan srodan atribut. Kao što su pokazale još klasične studije, pri evaluaciji vlastitih sposobnosti (Zanna i sur., 1975, prema Major, 1994), uspješnosti izvedbe različitih zadataka (Wheeler i sur., 1982, prema Brown, 2000) ili primjerenosti naknade dobivene za izvedbu zadataka u eksperimentu (Major i Forcey, 1985, prema Major, 1994), većina ispitanika preferira usporedbu s drugima istog spola⁴.

Novija istraživanja pokazala su također da postoje relativno stabilne individualne razlike u općoj sklonosti uspoređivanja s drugima radi samoevaluacije (Gibbons i Buunk, 1999), kao i u (referiranoj) učestalosti korištenja pojedinih tipova socijalnih usporedbi u različitim domenama (Čubela, 2001⁵). Naši rezultati pokazuju, između ostalog, da se pri samoevaluaciji u domeni postignuća, socijalne efikasnosti, te tjelesnog izgleda i kondicije općenito češće koriste uzlazne i lateralne nego silazne usporedbe (što je u skladu s Festingerovim tumačenjem), te da se posljedice uzlaznog uspoređivanja procjenjuju kao negativnije ili manje pozitivne nego posljedice silaznog i lateralnog uspoređivanja. Pokazalo se također da je učestalost korištenja pojedinih tipova socijalnih usporedbi u značajnoj, ali samo umjereno visokoj, pozitivnoj vezi s općom sklonošću socijalnog uspoređivanja i da je, za

⁴ Ovaj je proces intragrupnog uspoređivanja jedno je od glavnih objašnjenja izostanka negativnih efekata pripadnosti diskriminiranoj socijalnoj grupi na samoevaluaciju i samopoštovanje, te efikasnosti nekih postupaka kojima se održavaju socijalne nejednakosti, poput upotrebe različitih naziva za jedan te isti posao, ovisno o tome pripadnik koje grupe ga obavlja, kako bi se na taj način opravdale razlike u plaći (Brown, 2000; Major, 1994)

⁵ Riječ je o preliminarnim istraživanjima nekih korelata ovih individualnih razlika u sklopu projekta "Samoevaluacija i samoregulacija osobnog razvoja u adolescentnoj, zreloj i starijoj životnoj dobi". Rezultati ovih istraživanja bit će prikazani u zasebnim radovima, koji su u vrijeme pisanja ovog rada još u rukopisu.

razliku od opće sklonosti uspoređivanja, opterećena socijalnom poželjnošću. To vrijedi prvenstveno za učestalost silaznog uspoređivanja u spomenutim domenama, pri čemu dobiveni obrazac povezanosti potvrđuje neka zapažanja da može biti socijalno nepoželjno uspoređivati se s drugima, posebice s onima koji su nam inferiorni (Gibbons i Buunk, 1999; Wood, 1996). To može biti razlog zašto se silazno uspoređivanje – barem javno – izbjegava katkad i u prijetećim situacijama, iako u tim situacijama može biti blagotvorno. Međutim, uzrok ovom izbjegavanju može biti i fokusiranje na sličnost s objektom usporedbe te zabrinutost i strah da se i sami možemo naći u sličnoj poziciji (Collins, 2000).

Individualne razlike u orijentaciji na socijalne usporedbe pri samoevaluaciji, kao i u učestalosti korištenja pojedinih tipova socijalnih usporedbi, povezane su i s nekim osobinama ličnosti, poput neuroticizma, depresivnosti, samomotrenja itd (Gibbons i Buunk, 1999; Čubela, 2001; Olson i Evans, 1999). Na primjer, u jednom istraživanju u kome su studenti tijekom dva tjedna registrirali smjer i afektivne posljedice socijalnih usporedbi koje su činili u svakodnevnom životu, Olson i Evans (1999) utvrdili su da je učestalost silaznog uspoređivanja u pozitivnoj vezi s ekstraverzijom a u negativnoj vezi s ugodnošću. Ugodnost je također bila u pozitivnoj vezi s učestalošću uzlaznog uspoređivanja, kao i otvorenost; međutim, ove dvije osobine razlikovale su se po smjeru povezanosti s posljedicama uzlaznog uspoređivanja na pozitivno raspoloženje, pri čemu je ugodnost bila u pozitivnoj a otvorenost u negativnoj vezi s padom pozitivnog raspoloženja nakon takvih usporedbi. Zanimljivo je da je neuroticizam bio značajan prediktor porasta pozitivnog raspoloženja nakon silaznih usporedbi, ali nije bio povezan i s učestalošću takvih usporedbi, pa su autori zaključili kako jedan od uzroka negativnog raspoloženja onih koji su visoko na ovoj dimenziji može biti upravo nekorištenja ove, za njih očito efikasne strategije popravljavanja raspoloženja. Pažnju istraživača privukla je također i uloga razine samopoštovanja u procesima socijalnog uspoređivanja, posebice u vezi s različitim motivima i afektivnim posljedicama pojedinih tipova usporedbi. O nekim rezultatima ovih istraživanja bit će riječi u sljedećem odjeljku o motivima uspoređivanja.

U našim istraživanjima učestalosti i posljedica uspoređivanja u različitim domenama utvrdili smo također da se socijalne usporedbe pri samoevaluaciji općenito koriste rjeđe nego temporalne usporedbe (Čubela, 2001). Iako je isto utvrđeno i u nekim drugim istraživanjima, nalazi o relativnoj učestalosti ovih dviju vrsta usporedbi nisu sasvim konzistentni (cf. Affleck i sur., 2000; Butler, 1998; Rickabaugh i Tomlinson-Keasey, 1997; Wilson, 2000). K tome, u nekim domenama (npr. zdravlje) socijalne su usporedbe bile i općenito zapravo rijetke.

Ovaj nalaz ne iznenađuje s obzirom na to da je dobiven u skupini mlađih odraslih, i u skladu je s nekim zapažanjima da učestalost uspoređivanja u nekoj domeni reflektira njezinu salijentnost (Heidrich i Ryff, 1995).

Zanimljivo je da su, prema procjenama naših ispitanika, u domeni zdravlja najčešće korištene *lateralne* socijalne usporedbe. Ovakav smjer uspoređivanja Festinger je predvidio i za domenu *mišljenja i stavova*. Kako u ovoj domeni smjer razlike a priori nema pozitivnu ili negativnu konotaciju, istraživanja su se fokusirala uglavnom na utvrđivanje preferencija udruživanja ili uspoređivanja, ovisno o stupnju sličnosti ili razlika u stavovima, kao i na efekte sličnosti i razlika u specifičnim, naspram generalnim stavovima i uvjerenjima. Kao što je pokazalo i jedno od prvih istraživanja u ovoj domeni (Radloff, 1961, prema Raven i Rubin, 1983), ljudi su u nejasnim situacijama skloniji udruživanju s onima koji su im slični po svom *generalnom* stavu i uvjerenjima, iako se mogu razlikovati po nekom specifičnom stavu koji je u datoj situaciji salijentan. Premda se i snažna empirijska potpora tzv. Byrneovu zakonu privlačenja (tj. porastu interpersonalnog privlačenja s porastom proporcije sličnih stavova) može tumačiti kao potpora Festingerovoj hipotezi sličnosti, novija su istraživanja pokazala da pri samoevaluaciji ta hipoteza vrijedi prvenstveno pri procjeni vlastitog vrednovanja različitih objekata (npr. preferencija), dok se u procjeni utemeljenosti ili istinitosti vlastite pozicije (npr. procjenjivanje uvjerenja) preferiraju različiti drugi a u slučaju kompleksnijih mišljenja, koja su, na primjer, kombinacije vrijednosti i uvjerenja, uspoređujemo se podjednako i sa sličnima kao i s različitima (Michinov i Michinov, 2001).

Motivi uspoređivanja: Zašto se uspoređujemo s drugima?

Kao što smo već rekli, Festingerova teorija socijalnih usporedbi bavi se ulogom ovih procesa uspoređivanja pri samoevaluaciji. Festinger (1955) je, naime, smatrao da je evaluacija vlastitih sposobnosti, umijeća, emocionalnih i drugih stanja glavni motiv socijalnog uspoređivanja. To potvrđuju rezultati jednog novijeg i, za sada, jedinog poznatog istraživanja kome je cilj bio upravo da utvrdi iz kojih se sve razloga ljudi uspoređuju s drugima. Naime, Helgeson i Mickleson (1995) u dvije su nezavisne studije tražili od studenata da navedu, odnosno označe razloge zbog kojih se oni osobno a i drugi ljudi uspoređuju s drugima u različitim hipotetskim i stvarnim situacijama (npr. kad dožive neuspjeh na testu, doznaju da boluju od raka). Važno je istaknuti da su mimo

termina "uspoređivanje" u ovom istraživanju korištena i neka drukčija određenja procesa uspoređivanja, kao što je "udruživanje s drugima" i "traženje informacija od drugih", a za svako od ovih određenja i različiti objekti usporedbe (tj. drugi koji su bolji, jednaki, slabiji). Ukratko, rezultati ovog istraživanja jasno su pokazali da je potreba ili želja da se dobije valjana procjena vlastite pozicije na nekoj dimenziji usporedbe (tj. motiv samoevaluacije) najčešće navođen razlog uspoređivanja.

Međutim, u ovom su istraživanju identificirane i neke druge vrste motiva, od kojih se dva često spominju u novijoj literaturi o socijalnim usporedbama. Riječ je o motivu *samouzdanja* (engl. self-enhancement) i motivu *samopoboljšanja* (engl. self-improvement).

Motiv samouzdanja odnosi se na tendenciju traženja ili interpretiranja informacija o sebi na povoljan način. Pri socijalnim usporedbama o ovom motivu govorimo onda kad cilj uspoređivanja nije, kao u slučaju samoevaluacije, da se utvrdi kakvi smo (na osnovi usporedbe s drugima), već kako se, s obzirom na svoju relativnu poziciju, možemo osjećati dobro i kako možemo ne samo sačuvati već i poboljšati povoljnu sliku o sebi. Ako nam je, međutim, primarni motiv zaštititi svoje samopoštovanje i sliku koju imamo o sebi, odnosno izbjeći nepovoljne implikacije usporedbi s drugima (pa se, na primjer, uspoređujemo onda kad zapravo nema rizika da ćemo time ugroziti svoje samopoštovanje ili javno razotkriti svoju inferiornost ili svoje "slabosti"), onda govorimo o samozaštiti a ne samouzdanju. Razliku između ova dva motiva dobro ilustrira jedno istraživanje J. Wood i suradnika (1994), o kome će biti riječi u ovom odjeljku.

Prvi nalazi koji su interpretirani kao pokazatelj motiva samouzdanja pri socijalnom uspoređivanju, dobiveni su u već spomenutom Hakmillerovom (1966, prema Collins, 1996) eksperimentu s ispitivanjem "negativnog odnosa prema roditeljima". Kao što smo već rekli, kad im je pružena prilika da doznaju više o odgovorima drugih ispitanika, skupina ispitanika kojoj je ova osobina bila prikazana u izrazito negativnim terminima pokazala je snažnu i izraženiju preferenciju za dobivanje informacija o osobi koja je imala najveći rezultat na ovom upitniku, nego skupina kojoj je data osobina bila prezentirana pozitivnije. I neka istraživanja izvan laboratorija pokazala su da se i onda kad je situacija u kojoj se nalaze averzivna ili ima potencijalno negativne implikacije po sliku koju pojedinac o sebi ima, mogu preferirati usporedbe s onima kojima je još gore i da se, zapravo, može naći određena utjeha u takvim silaznim usporedbama. U ovom se kontekstu najčešće spominju nalazi jedne studije koju su u skupini žena oboljelih od raka dojke proveli Taylor i suradnici (1983,

prema Wood i VanderZee, 1997; Tennen i sur., 2000). Naime, utvrđeno je da većina ovih ispitanica spontano uspoređuje svoju sudbinu s onima čije je zdravstveno stanje još gore od njihova, te da njihova objašnjenja tih usporedbi jasno indiciraju kako se na takav način reinterpretera vlastita (nepovoljna) zdravstvena situacija.

Ovakvu blagotvornu funkciju silaznih usporedbi posebno naglašava Willsova (1981, prema Wills, 1997) *teorija silaznih usporedbi*. Kao što sugerira sam naziv ove teorije, Wills smatra kako se potreba da se zaštiti i sačuva kod većine pojedinaca pozitivna slika o sebi može zadovoljiti usporedbom s onima koji su na datoj dimenziji usporedbe inferiorni (npr. u goroj su situaciji od naše, imaju slabija postignuća ili umijeća). Prema ovom tumačenju, silazne su usporedbe ne samo adaptivne već i vjerojatne u suočavanju s nekim prijetećim događajem ili situacijom. Naime, takve usporedbe mogu pomoći pojedincu da svoju situaciju doživi kao manje averzivnu, te se – u mjeri u kojoj netko ulaže napor da to postigne – silazno uspoređivanje može promatrati i kao jedna strategija suočavanja koja je fokusirana na emocije (Wills, 1997). Nasuprot tome, suočavanje fokusirano na problem dolazilo bi do izražaja u preferiranju udruživanja s onima koji se bolje nose s prijetećom situacijom (Buunk i sur., 1997). Ovakve preferencije interpretiraju se kao uzlazno uspoređivanje i pripisuju motivu samopoboljšanja (o kome će kasnije biti riječi). Ovdje treba uočiti da predikcija smjera uspoređivanja ovisi, dakle, i o tome kako operacionalno definiramo uspoređivanje. Kao što su zaključili Taylor i Lobel (1989, prema Buunk i sur., 1997), u situacijama prijetnje ljudi se uglavnom evaluiraju silazno a udružuju uzlazno.

Kao potpora Willsovu tumačenju funkcije silaznih usporedbi u zadovoljavanju motiva samouzdanja u literaturi se obično navode, osim spomenutih, i nalazi nekih istraživanja u kojima je, poput Hakmillerova istraživanja, korišten postupak rangiranja te utvrđeno da u situacijama prijetnje ispitanici pokazuju preferenciju za silazne a ne za uzlazne usporedbe. Međutim, u jednom pregledu ovih istraživanja Collins (1996) navodi da je zapravo samo u tri istraživanja s postupkom rangiranja dobivena opisana promjena u preferencijama uspoređivanja, dok su ostala istraživanja zapravo utvrdila da su i u uvjetima prijetnje dominantne uzlazne a ne silazne usporedbe. Ono što se zapravo u tim uvjetima mijenja jest sam obrazac uzlaznih usporedbi, i to tako da se preferiraju usporedbe s onima koji su manje različiti (u ovom slučaju bolji) od samog pojedinca. Prema ovoj autorici, jedan od razloga zbog kojih su ovakvi nalazi ignorirani pa i pogrešno interpretirani kao pokazatelj promjene dominantnog smjera usporedbe u uvjetima prijetnje, jest u tome što je većini

ljudi – pa i istraživačima – intuitivno teže shvatljivo i/ili prihvatljivo da u uvjetima koji potiču potrebu za samouzdizanjem ljudi mogu preferirati uzlazne usporedbe. Naime, u svojim "naivnim" modelima socijalnog uspoređivanja očekujemo da će samoevaluativne i afektivne posljedice kako silaznih tako i uzlaznih usporedbi biti određene fenomenom kontrasta a ne i asimilacije. Kao primjer ova autorica navodi dugo godina prevladavajuće uvjerenje autora u ovoj domeni istraživanja da su efekti silaznih usporedbi općenito povoljni a efekti uzlaznih nepovoljni, pa sukladno tome uzlazne usporedbe teško mogu služiti samouzdizanju. Za razliku od situacija u kojima nam je u fokusu *razlika* između naše pozicije i pozicije onih s kojima se uspoređujemo i u kojima posljedice uspoređivanja doista ukazuju na efekt kontrasta, nalazi nekih istraživanja pokazuju da se katkada pri – posebice uzlaznom – uspoređivanju fokusiramo više na *sličnost* nego na razliku između sebe i onih s kojima se uspoređujemo, te se sukladno tome, na primjer, ne osjećamo loše, već naprotiv i bolje nakon usporedbe s boljima (v. Ybema i Buunk, 1995).

Jedno objašnjenje ovakvih posljedica uzlaznih usporedbi nudi *teorija uzlazne asimilacije* koju je nedavno predložila Collins (1996, 2000). Kao što sugerira naziv ove teorije, ona se fokusira (ali se ne ograničava) na motiv samouzdizanja pri uzlaznim usporedbama. Osnovna je pretpostavka da se ljudi mogu doživljavati kao u osnovi jednaki po sposobnostima ili drugim atributima onima koji su na datoj dimenziji usporedbe bolji od njih, čak i kad su svjesni postojeće razlike. Kao što smo već istaknuli, poenta je ovog tumačenja da se opažene razlike mogu interpretirati različito. Onda kad se te razlike interpretiraju kao u osnovi neznačajne, uzlazne usporedbe više nisu prijatna samopoštovanju već, naprotiv, mogu služiti njegovu održavanju pa i povećanju. Ako je neka osoba bolja od nas u nekoj domeni ali smatramo da ta razlika nije velika ili značajna, usporedba s njom neće nam biti prijeteća pa ćemo ju možda i preferirati, naročito ako vjerujemo da vlastitu poziciju na dimenziji usporedbe možemo poboljšati.

Da je tomu tako, pokazuju i nalazi nekih istraživanja. Primjerice, Nosanchuk i Erickson (1985, prema Collins, 1996) jednoj su skupini igrača bridža prezentirali niz hipotetskih situacija u igri te tražili da navedu s kojim bi se igračima (boljima, slabijima, podjednakima) rado usporedili u svakoj od njih. Ispitanici su također trebali navesti i imena stvarnih suigrača s kojima bi se usporedili u pojedinim situacijama. Iako su u odgovoru na prvo spomenuto pitanje ispitanici izrazili jasnu preferenciju za lateralne usporedbe, analiza stvarnog postignuća onih suigrača s kojima su se željeli usporediti pokazala je da su birali zapravo one koji su po tim objektivnim kriterijima bili uspješniji od

njih. Iako se ovaj nalaz interpretira kao pokazatelj tendencije da se oni koji su objektivno bolji percipiraju prije kao slični a ne bolji, upitno je jesu li ispitanici u ovom istraživanju znali za superiornost (po objektivnim kriterijima) onih s kojima su se željeli uspoređivati. Da bi uzlazna usporedba podigla samopoštovanje, važno je da pojedinac percipira objektivnu superiornost onoga s kim se uspoređuje (premda ne mora biti svjestan spomenute funkcije koju ima umanjivanje značajnosti te razlike).

Eksplicitniju potporu ovom tumačenju pružaju rezultati jednog istraživanja DeVellisa i suradnika (1991, prema Collins, 1996; Tennen i sur., 2000) u kome su ženama koje su bolovala od reumatoidnog artritisa pokazali audiovizuelnu snimku jedne žene koja je također bolovala od reumatoidnog artritisa. Ispitanice su zatim nezavisno procjenjivale vlastitu sposobnost suočavanja s bolešću i sposobnost suočavanja te žene, a zatim i vlastitu sposobnost suočavanja u usporedbi s ovom osobom (tzv. komparativne procjene). Dok su pri nezavisnom procjenjivanju svoju sposobnost suočavanja ove žene procijenile značajno slabijom od suočavanja stimulus osobe, prosječna komparativna procjena nalazila se na sredini skale procjene od pet stupnjeva ($M=0.1$ na skali procjene od -2 do +2), indicirajući da su se procijenile, u prosjeku, kao podjednako uspješne kao i osoba s kojom su se uspoređivale. Prema Collins (1996), ovaj obrazac rezultata jasno pokazuje da ljudi mogu biti svjesni razlike između sebe i superiorne druge osobe i u isto vrijeme tu razliku interpretirati kao neznčajnu.

U ovom istraživanju utvrđeno je također da je asimilacija vjerojatnija pri uzlaznom nego pri silaznom uspoređivanju. Naime, de Vellis i suradnici su nekim ispitanicama prikazali snimku druge žene, koja se prilično slabo nosi sa svojom bolešću. I pri nezavisnom i pri komparativnom procjenjivanju, ove su ispitanice sebe procjenjivale kao uspješnije u suočavanju s bolešću od ove stimulus osobe.

Ovdje je zanimljivo spomenuti jedno zapažanje Ybeme i suradnika (1996) koji su u jednom istraživanju s nezaposlenima pokušali manipulirati uspješnošću stimulus osobe u suočavanju s nezaposlenošću. Pokazalo se da su njihovi ispitanici procijenili da se, u prosjeku, bolje nose sa svojom nezaposlenošću nego stimulus osoba koja je prikazana kao neuspješna, ali i kao jednako uspješni kao i stimulus osoba koja je prikazana kao netko tko se uspješno nosi sa svojom situacijom i ima srazmjerno veliku socijalnu potporu. Komentirajući ovaj djelomični neuspjeh u manipulaciji, autori navode da nije rijetkost da stimulus osobe koje su u istraživanju intencionalno objekt uzlazne usporedbe, ispitanici zapravo ne percipiraju kao bolje ili uspješnije od sebe,

nego ih češće doživljavaju kao nerealistično uspješne, slične sebi, pa i slabije ili manje uspješne od sebe. Kad je riječ o njihovu istraživanju, Ybema i suradnici smatraju da je uzrok dobivenih rezultata možda u tome što je ljudima teško priznati da se sa svojom situacijom nose slabo ili barem slabije nego drugi, te da su stoga možda skloni negirati superiornost druge osobe, što bi vodilo asimilaciji s onima koji se uspješno suočavaju (v. također Ybema i Buunk, 1995).

Kao što navodi Collins, teorija uzlazne asimilacije ne sugerira da su takve uzlazne usporedbe koje doprinose samouzdanju tipične, već samo da nisu tako atipične kao što se ranije pretpostavljalo. Među argumentima za ovakvu tvrdnju navode se i nalazi nekih ranijih istraživanja koji su ranije opisivani uglavnom kao "zanimljivi". Primjerice, Wheeler (1966, prema Collins, 1996) u jednom je istraživanju s postupkom rangiranja utvrdio da se većina ispitanika uspoređuje uzlazno, ali i to da se 75% ovih ispitanika procjenjuje sličnijima toj superiornoj osobi s kojom se uspoređuju negoli onima koji su na istom testu postigli slabiji rezultat od njih samih. Wheeler je zaključio da se ljudi mogu uzlazno uspoređivati kako bi potvrdili da su isto tako dobri kao i oni koji su jako dobri. U jednoj novijoj replikaciji ovog istraživanja Collins i Di Paula (1996) utvrdili su da su oni koji se uzlazno uspoređuju (što je i u ovom istraživanju bila dominantna reakcija) svoju sličnost s osobom s kojom su se željeli usporediti procijenili većom nego oni koji su birali neku drugu osobu za usporedbu. K tome, utvrdili su da je u skupini onih koji su se uzlazno uspoređivali procijenjena sličnost u pozitivnoj vezi i sa snagom želje da se usporede s tom osobom kao i sa stupnjem uvjerenja da će im takva usporedba omogućiti da se bolje osjećaju i da sačuvaju pozitivnu sliku o sebi.

Dosadašnja istraživanja sugeriraju da je fenomen uzlazne asimilacije naročito izražen kad osobu koja nam je na dimenziji usporedbe superiorna percipiramo kao vrlo sličnu sebi po drugim atributima (v. Collins, 2000). U prilog samozaštitnoj funkciji uzlaznih usporedbi govori i nalaz da se uzlaznim uspoređivanjem sa sličnim drugima koriste češće pojedinci s niskim nego s visokim samopoštovanjem (Brown i sur., 1988, prema Collins, 2000). Wood i suradnici (1994) navode da su pojedinci s niskim samopoštovanjem općenito skloni "sigurnim" strategijama samouzdanja, tj. onima kod kojih je povoljan ishod gotovo zajamčen (poput silaznog uspoređivanja nakon doživljenog uspjeha). Ovi autori smatraju da pojedinci s niskim samopoštovanjem zapravo primarno teže samozaštiti, odnosno izbjegavanju situacija koje bi mogle skrenuti pažnju na njihove slabosti, pa motiv samouzdanja pokušavaju zadovoljiti onda kad nema rizika da će "razotkriti" vlastite slabosti ili vlastitu

inferiornost. S druge strane, pojedinci s visokim samopoštovanjem skloniji su samouzdizanju (a ne samozaštiti) i spremni su preuzeti rizik koji, na primjer, nose uzlazne usporedbe kako bi to ostvarili. U istraživanju koje su proveli Wood i suradnici, ispitanici s visokim samopoštovanjem bili su skloniji uzlaznim usporedbama nakon neuspjeha (i pritom su često koristili mogućnost *kompensatornog samouzdizanja*, odnosno promjene dimenzije usporedbe tako da ishod usporedbe bude za njih povoljan), dok su ispitanici s niskim samopoštovanjem bili skloniji silaznim usporedbama nakon neuspjeha.

A što kad uzlazne usporedbe ne možemo izbjeći i kad ne možemo poreći ili reinterpretirati superiornost druge osobe na dimenziji koja nam je važna? Alicke i suradnici (1997), te Mussweiler i suradnici (2000) kažu da se ljudi u tim situacijama služe različitim strategijama očuvanja samopoštovanja, kao što su ignoriranje usporedbe, osporavanje njezine valjanosti, ocrnjivanje ili distanciranje od superiorne druge osobe, redefiniranje važnosti dimenzije usporedbe ili – naročito kad očekuju da bi spomenute strategije bile neefikasne ili neprimjerene – preuveličavanje superiornosti druge osobe koje bi trebalo voditi zaključku o njezinoj jedinstvenosti (tzv. "*on-je-genije*" efekt; Alicke i sur., 1997). Ovdje ponovo imamo primjer fenomena kontrasta, odnosno fokusiranja na razliku, kojim se objekt usporedbe definira kao drukčiji i, implicite, neprimjeren za uspoređivanje. I doista, zašto bismo se uspoređivali ili zabrinjavali zbog mogućih usporedbi s nekim tko je "genije"? Ili s nekim tko nam zapravo nije komparabilan? Međutim, ako se ova razlika konstruira *post festum*, onda je očito riječ o strategiji samozaštite (cf. Mussweiler i sur., 2000). Drugom stranom medalje, odnosno implikacijama koje ovi i drugi procesi mogu imati za pojedinca koji je jasno superioran, detaljnije se bave Exline i Lobel (1999).

Uzlazne usporedbe u literaturi se češće dovode u vezu s jednim drugim motivom. Riječ je o tzv. motivu samopoboljšanja ili želji pojedinca da – u ovom slučaju na osnovi usporedbe s drugima – dozna što i kako može promijeniti da bi svoju aktualnu poziciju na dimenziji usporedbe promijenio na bolje. U načelu, udruživanje s onim tko je uspješniji od nas omogućuje da dođemo do informacija koje nam mogu koristiti u postizanju ovog cilja. Drugim riječima, iako uzlazne usporedbe mogu biti i neugodne pa i bolne, one nam mogu više nego silazne usporedbe koristiti u pokušajima da popravimo vlastitu situaciju ili poziciju na datoj dimenziji usporedbe. Ovim motivom objašnjavaju se već spomenuti nalazi o "uzlaznom udruživanju" u stresnoj situaciji (npr. Buunk i sur., 1997), pa i preferiranje uzlaznih usporedbi u mnogim istraživanjima s postupkom rangiranja (Collins, 2000).

Hoće li uzlazno uspoređivanje omogućiti zadovoljenje ovog motiva, ovisi o tome da li se dimenzija usporedbe odnosi na stabilno, fiksno obilježje koje je izvan (percipirane) mogućnosti kontrole pojedinca, ili on, pak, misli da svoju sadašnju, relativno inferiornu poziciju može u budućnosti promijeniti na bolje. Kao što navode Aspinwall (1997), te Arnkelsson i Smith (2000), u istraživanjima kojima je utvrđeno da uzlazne usporedbe izazivaju negativne reakcije, dimenzija usporedbe obično je bilo neko više ili manje stabilno obilježje (npr. sposobnosti, osobine ličnosti, socijalna senzitivnost, atraktivnost) na kome su ispitanici ne samo u vrijeme ispitivanja bili u inferiornoj poziciji u odnosu na osobu ili osobe s kojima su se uspoređivali nego su vjerojatno očekivali da se ta razlika neće i/ili ne može promijeniti. Jednu zanimljivu eksperimentalnu ilustraciju ovog fenomena pruža studija koju su proveli Ybema i Buunk (1993, prema Collins, 2000) u kojoj je svim ispitanicima rečeno da je njihov rezultat na jednom upitniku sposobnosti rukovođenja ispodprosječan. Nakon toga su ispitanici mogli pogledati upitnik jednog od drugih ispitanika. Iako je, kao i u mnogim drugim istraživanjima o kojima je do sada bilo riječi, utvrđena generalna preferencija za uzlazne usporedbe, ta je tendencija bila posebno izražena i izraženija u skupini kojoj je u uputi bilo rečeno da se ispitivana osobina može poboljšati treningom ili vježbom, nego u skupini kojoj je ta osobina bila prikazana kao stabilna i nepromjenjiva.

Prema tome, moglo bi se zaključiti da će uzlazne usporedbe biti manje averzivne u onim situacijama ili za one pojedince koji vjeruju da se vlastita relativna pozicija može promijeniti. U prilog tome govore i nalazi o efektu razine percipirane osobne kontrole na posljedice uzlaznih i silaznih usporedbi u stresnim ili prijetećim situacijama, koji pokazuju da se pojedinci koji svoju mogućnost kontrole (npr. nad aktualnim zdravstvenim poteškoćama) procjenjuju većom ugodnije osjećaju nakon uzlaznih usporedbi, posebice na dimenzijama na koje više-manje mogu utjecati (npr. suočavanje) nego na onima koje su uglavnom izvan njihove mogućnosti kontrole (npr. ozbiljnost poteškoća) (Ybema i Buunk, 1995). U svakom slučaju, mogli bismo očekivati da u situacijama u kojima žele i očekuju da svoju relativno inferiornu poziciju (naročito ako je u osnovi averzivna) mogu promijeniti, ljudi ne samo neće izbjegavati uzlazne usporedbe već ih mogu preferirati i pozitivno reagirati na njih. Prema Aspinwall (1997) i Ybema i Buunk (1995), dispozicijski optimizam i percipirana osobna kontrola u tim uvjetima doprinose blagotvornosti i silaznih i uzlaznih usporedbi jer doprinose uvjerenju da se može ne samo izbjeći gore već i postići bolje. Bez ovakve psihološke zaštite ljudi koji su pesimistični i/ili

su nisko na dimenziji percipirane osobne kontrole mogu biti vrlo osjetljivi na negativne efekte i silaznih i uzlaznih usporedbi.

Konačno, Helgeson i Mickleson (1995) su, uz spomenuta tri motiva, identificirali još neke "nove" motive uspoređivanja, tj. one o kojima je u dosadašnjoj literaturi o socijalnim usporedbama bilo malo ili nimalo riječi. Jedan od njih, koji je nazvan **zajednička veza** (engl. common bond), odnosi se na potrebu da se s drugima podijele iskustva tako da se zbog svoje pozicije ili svojih reakcija ne osjećamo usamljeni i izolirani. Ovaj je motiv bio srazmjerno češće navođen kad je uspoređivanje definirano kao udruživanje ili interakcija s drugima. Autori smatraju da ovaj motiv može objasniti pozitivne efekte udruživanja sa sličnima na raspoloženje jer se takvim udruživanjem reducira doživljaj jedinstvenosti ili osobnosti vlastite pozicije ili vlastitih reakcija. Još jedan motiv koji je, čini se, češći kad uspoređivanje uključuje interakciju s drugima, je **altruizam**, odnosno želja da se pruži potpora i pomoć onima s kojima se uspoređujemo, naročito ako su u gorjoj poziciji od naše. Konačno, ispitanici u ovom istraživanju naveli su da se oni i drugi ljudi s drugima mogu uspoređivati i radi toga da bi dokazali kako je situacija u kojoj se oni osobno nalaze beznadna. Helgeson i Mickleson navode da je ovaj **motiv samodestrukcije** bio srazmjerno najrjeđi, što može reflektirati njegovo stvarno rijetko korištenje, ali i socijalnu nepoželjnost. Rezultati njihova istraživanja pokazuju da su uspoređivanju iz ovog razloga skloniji pojedinci s niskim nego oni s visokim samopoštovanjem.

2. Metodološki pristupi u istraživanju socijalnih usporedbi

Kao što se i iz dosadašnjeg izlaganja može primijetiti, socijalne su usporedbe u istraživanjima operacionalno definirane na različite načine. Prema Wood (1996), mogu se razlikovati tri osnovna metodološka pristupa u ovoj domeni istraživanja.

Prethodno spomenuti postupak rangiranja spada u tzv. *pristup selekcije*, koji je najčešće korišten u dosadašnjim istraživanjima. Karakteristika je ovog metodološkog pristupa da se fokusira na proces traženja socijalnih informacija i trebao bi pružiti odgovor na pitanja s kim se ljudi uspoređuju pod određenim uvjetima i/ili pod kojim uvjetima traže usporedbe s drugima. Treba uočiti da će ovako definirane socijalne usporedbe biti valjana mjera procesa uspoređivanja u onoj mjeri u kojoj želja da se doznaju informacije o nekome doista reflektira želju da se s njim usporedimo, a ne neki drugi motiv, poput socijalne kontrole i

manipulacije. U ovu skupinu spada i postupak ispitivanja preferencija za udruživanje u istraživanjima afilijativnog ponašanja (npr. u spomenutom istraživanju Taylor i Lobel, 1989; v. također Exline i Lobel, 1997), kao i zainteresiranosti za uspoređivanje (npr. dobivanje informacija) sa (specifičnim) drugima (npr. Wood i sur., 1994). Ovdje želimo skrenuti pažnju na jednu novinu koju su uveli Wood i suradnici (1994) u svom istraživanju uloge razine samopoštovanja pri socijalnom uspoređivanju nakon uspjeha i neuspjeha. Naime, ovi su autori koristili jedan postupak koji je omogućavao ispitanicima da odluče hoće li se uopće i na kojim dimenzijama uspoređivati s drugom osobom. Na taj su način u laboratoriju kreirali situaciju koja je, kako navode, vjerojatno bliže stvarnim situacijama uspoređivanja nego postupci u kojima je ispitanik primoran birati neki standard usporedbe i onda kad bi on, možda, radije izbjegao bilo kakvo socijalno uspoređivanje. K tome, kao što je potvrdilo i jedno kasnije istraživanje, mogućnost izbora dimenzije usporedbe (a ne ograničavanje samo na onu koja pojedinca definira kao relativno superiornog ili inferiornog) omogućuje da se, kao i u svakodnevnom životu, koristi (pa i ispita) promjena dimenzije uspoređivanja, za koju smo već rekli da može služiti samouzdanju (Wood i sur., 1999).

Dok su kod pristupa selekcije socijalne usporedbe zavisna varijabla, u nizu istraživanja socijalne usporedbe imaju status nezavisne varijable. U ovoj drugoj skupini, koju Wood (1996) naziva *pristup reakcije*, istraživanja obično nastoje utvrditi kakvi su efekti (mogućnosti) usporedbe s (različitim) drugima na varijable, poput pozitivnog i negativnog raspoloženja, samopoštovanja, zadovoljstva životom općenito ili pojedinim aspektima življenja, osjećaja ljubomore, efikasnosti izvedbe na različitim zadacima itd. Pritom se obično manipulira smjer uspoređivanja (npr. Ybema i suradnici, 1996; de Vellis i sur., 1991) i/ili motiv uspoređivanja (npr. Willson i Ross, 2000, studija 5). Kao ilustraciju možemo spomenuti istraživanje Ybeme i Buunka (1995) u kome je skupini 112 korisnika invalidskih naknada u Nizozemskoj dat upitnik koji je, između ostalog, sadržavao navodni isječak iz intervjua s jednom invalidnom osobom pomoću koga su manipulirani dimenzija usporedbe (težina zdravstvenih poteškoća i uspješnost suočavanja) i smjer usporedbe (uzlazno vs. silazno).

Konačno, u ne malom su broju istraživanja ispitivane su usporedbe koje ljudi čine u svakodnevnom životu na različitim dimenzijama usporedbe. U nekima od tih istraživanja registrirane su spontane usporedbe, npr. one koje su u istraživanju Taylor i suradnika (1983, prema Wood, 1996) činile žene oboljele od raka dok su opisivale svoje zdravstveno stanje ili one koje su u istraživanju

Browna i Haeger (1999) činili studenti dok su pisali sve što im pada na um kad razmišljaju o svojoj domovini. Analiza ovakvih spontanih usporedbi važna je ne samo zato što se postavlja pitanje da li se i koliko ljudi uspoređuju i izvan laboratorija pa i onda kad se to od njih ne traži eksplicito, već i zato što takvi podaci mogu biti izvor nekih drugih vrijednih informacija. Primjerice, Taylor i suradnici (1983, prema Wood i VanderZee, 1997; Tennen i sur., 2000) su zahvaljujući ovakvom postupku utvrdili da se muševima žena oboljelih od raka pri evaluaciji vlastitog suočavanja s bolešću supruge ne samo uspoređuju s onim muševima koji se neuspješno nose s ovakvom situacijom (što je interpretirano kao još jedan primjer silaznog uspoređivanja koje ima funkciju samouzdanja), već i pretjeruju u svojim procjenama broja takvih muševa (npr. broja onih koji su se od svojih bolesnih supruga razveli). Kako su takvi stereotipi očito konstrukcija samih muševa, autori su ih nazvali "mitski muševi", te zaključuju kako usporedbe s njima, kao i silazne usporedbe općenito, pomažu ovim muševima da se osjećaju bolje i budu zadovoljniji ili barem manje nezadovoljni sobom i situacijom u kojoj se nalaze.

Mimo registriranja ovakvih spontanih usporedbi, u ovu treću skupinu istraživanja spadaju i ona u kojima se ispitanicima i direktno postavlja općenito pitanje o tome da li se i s kim uspoređuju. Neki autori od svojih ispitanika također traže da registriraju sve usporedbe (uključujući dimenziju, smjer, motive i/ili posljedice) koje čine tijekom određenog perioda (cf. Affleck i sur., 2000; Locke i Nekich, 2000; Olson i Evans, 1999). Kao ilustraciju ove metode dnevnika možemo navesti jedno novije istraživanje koje su proveli Affleck i suradnici (2000). Ovi su autori tražili od skupine žena sa sindromom kronične boli da tijekom perioda od mjesec dana tri puta dnevno procjenjuju intenzitet boli te razinu pozitivnog i razinu negativnog raspoloženja, te da na kraju svakog dana navedu i koliko su se često silazno uspoređivale s drugima i sa samima sobom (tj. registrirane su i socijalne i temporalne silazne usporedbe). Suprotno očekivanju, utvrđeno je da je silazno uspoređivanje bilo češće u danima na čijem su se početku žene osjećale bolje (tj. bile su bolje raspoložene i osjećale su lakšu bol), te da je ovo češće silazno uspoređivanje pratilo i poboljšanje raspoloženja tijekom dana, koje se, međutim, moglo pripisati prije porastu pozitivnog nego reduciranju negativnog raspoloženja. Ovaj nalaz nije u skladu s već spomenutom pretpostavkom da silazne usporedbe djeluju kao strategija suočavanja fokusirana na emocije, ali potvrđuje neka prethodna zapažanja da pozitivno raspoloženje povećava tendenciju silaznog socijalnog uspoređivanja (npr. Wheeler i Miyake, 1992, prema Collins, 2000). Važno je uočiti da ovakvi nalazi sugeriraju kako istraživanja koja se fokusiraju samo na ulogu silaznih

usporedbi u reduciranju negativnih afektivnih reakcija i negativnog raspoloženja, zanemaruju možda njihov, čini se mnogo snažniji, efekt u podizanju pozitivnog raspoloženja.

Konačno, u istraživanjima je često korišten i jedan postupak koji Wood (1996) naziva *komparativne procjene*. Riječ je o postupku u kojem se od ispitanika traži da procijeni svoju poziciju na nekoj dimenziji u odnosu na druge ljude, npr. koliko su sretni, zadovoljni, uspješni itd. u usporedbi s drugima, koliko se uspješno nose s aktualnom životnom ili zdravstvenom situacijom u usporedbi s drugim ljudima ili s prosječnom osobom sličnih atributa (npr. Blanton i sur., 1999; Taylor i sur., 1993; Buunk, 1998; v. također Diener i Fujita, 1997), itd. Pritom se obično koristi neka skala procjene koja ide između, npr. "mnogo slabije nego većina drugih" do "mnogo bolje nego većina drugih". Wood smatra da se ovakve procjene najčešće neopravdano nazivaju socijalnim usporedbama jer sam zahtjev ispitanicima da se uspoređuju s nekim ne jamči kako će se u procjenjivanju oni doista i socijalno uspoređivati. U prilog tome govore nalazi da, na primjer, pri tumačenju kako su došli do ovakvih procjena na dimenziji zdravstvenih rizika, ispitanici navode svoje faktore rizika, ali rijetko spominju faktore rizika kod drugih ljudi s kojima se uspoređuju ili da se tendencija pozitivne samoevaluacije u usporedbi s drugima reducira kad se od ispitanika prije ovog komparativnog procjenjivanja traži da razmisle o faktorima rizika kod drugih ljudi (Weinstein i Lachendro, 1982, prema Wood, 1996). Drugim riječima, u ovakvu procjenjivanju pojedinac se možda uopće ne uspoređuje s drugima. Pa kako se onda takve procjene donose? Ovakve procjene mogu reflektirati jednu strategiju pristranog samoevaluiranja u kojoj se naprosto ignorira referent usporedbe ili možda koristi jednostavna "ja sam bolji od prosjeka" heuristika (Alicke i sur., 1995, Wood, 1996). Iz navedenih razloga Wood smatra da u interpretaciji komparativnih procjena treba biti oprezan jer, na primjer, nalaz da su nedepresivne osobe sklonije od depresivnih procjenjivati sebe kao superiorne drugima može sugerirati, između ostalog, da su depresivni skloni uzlaznom uspoređivanju koje, onda, može doprinositi njihovoj depresiji; međutim, ovakav obrazac isto tako može naprosto reflektirati negativno mišljenje koje depresivni imaju o sebi (koje je jedan od simptoma depresije).

3. Zaključak

Zbog ograničenog prostora u ovom se radu nismo posebno bavili posljedicama socijalnog uspoređivanja. Iako smo o njima nešto rekli i u prethodnim odjeljcima, važno je istaknuti da one sežu i dalje od neposrednih

efekata uspoređivanja na samoevaluaciju i raspoloženje i uključuju neke fenomene ne samo na individualnoj već i na grupnoj razini. Osim već spomenutog konformizma, socijalnom uspoređivanju pripisuje se važna uloga, na primjer, i u fenomenu grupne polarizacije, pristranog opažanja i ponašanja prema pripadnicima vlastite i drugih grupa, utjecaja sličnosti i razlika među pojedincima u relevantnim sposobnostima i umijećima, na njihovu izvedbu u grupnim zadacima itd. (Brown, 2000). Ima također nalaza da je korištenje "boljih drugih" kao standarda usporedbe u domeni školskog postignuća povezano s percepcijom osobne efikasnosti i stvarno boljim školskim uspjehom (Blanton i sur., 1999). Također, socijalne su usporedbe katkad i u središtu tumačenja nekih drugih procesa, kao što je, na primjer, slučaj sa Smithovom (2000) analizom specifičnih emocionalnih reakcija.

U svakom slučaju, uz različite teorijske i metodološke pristupe koji su prikazani u ovom radu, ova raznovrsnost posljedica uspoređivanja opravdava zahtjeve za integriranjem dosadašnjih spoznaja. Cilj ovog rada bio je, ipak, manje ambiciozan. Pokušali smo sustavno izložiti ranija i, pogotovo, novija tumačenja i osnovne metodološke pristupe u istraživanjima koja su slijedila iz Festingerova (1955) tumačenja uloge socijalnih usporedbi pri samoevaluaciji.

Literatura

- AFFLECK, G., TENNEN, H., URROWS, S., HIGGINS, P., ABELES, M. (2000): Downward Comparisons in Daily Life with Chronic Pain: Dynamic Relations with Pain Intensity and Mood, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19 (4), 499-518.
- ALICKE, M. D., LOSCHIAVO, F. M., ZERBST, J., ZHANG, S. B. (1997): The Person Who Outperforms Me is a Genius – Maintaining Perceived Competence in Upward Social Comparison, *Journal of Personality and Social Psychology*, 73 (4), 781-789.
- ARNKELSSON, G.B., SMITH, W. P. (2000): The Impact of Stable and Unstable Attributes on Ability Assessment in Social Comparison. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26 (8), 936-947.
- ASPINWALL, L. G. (1997): Future-Oriented Aspects of Social Comparison: A Framework for Studying Health-Related Comparison Activity, U: B. P. BUUNK, GIBBONS, F. X. (ur): *Health, Coping and Well-Being. Perspectives From Social Comparison Theory* (str. 125-165), London, Lawrence Erlbaum Associates.

- BLANTON, H., BUUNK, B. P., GIBBONS, F. X., KUYPER, H. (1999): When Better-Than-Others Compare Upward: Choice of Copmparison and Comparative Evaluation as Independent Predictors of Academic Performance, *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (3), 420-430.
- BROWN, R. (2000): *Group Processes*, Oxford, Blackwell Publishers.
- BROWN, R., HAEGER, G. (1999): "Compared to What?": Comparison Choice in an Internation Context, *European Journal of Social Psychology*, 29, 31-42.
- BUTLER, R. (1998): Age Trends in the Use of Social and Temporal Comparison for Self-Evaluation: Examination of a Novel Developmental Hypothesis, *Child Development*, 69 (4), 1054-1073.
- BUUNK, B. P., MUSSWEILER, T. (2001): New Directions in Social Comparison Research, *European Journal of Social Psychology*, 31 (5), 467-476.
- BUUNK, B. P., GIBBONS, F. X., REIS-BERGAN, M. (1997): Social Comparison in Health and Illness: A Historical Overview, U: B. P. BUUNK, F. X. GIBBONS (ur.): *Health, Coping, and Well-Being: Perspectives From Social Comparison Theory* (str. 1-23), London, Lawrence Erlbaum Associates.
- COLLINS, R. L. (2000): Among the Better Ones: Upward Assimilation in Social Comparison, U: J. SULS i L. WHEELER (ur.): *Handbook of Social Comparison: Theory and Research* (str. 159-171), New York, Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- COLLINS, R. (1996): For Better or Worse: The Impact of Upward Social Comparison on Self-Evaluations, *Psychological Bulletin*, 119 (1), 51-69.
- ČUBELA, V. (2001): Učestalost i posljedice različitih tipova socijalnih i temporalnih usporedbi u skupinama studenata i mlađih odraslih, *Rukopis*.
- DIENER, E., FUJITA, J. F. (1997): Social Comparisons and Subjective Well-Being, U: B. P. BUUNK, F. X. GIBBONS (ur.). *Health, Coping, and Well-Being: Perspectives From Social Comparison Theory* (str. 329-357), London, Lawrence Erlbaum Associates.
- DUNNING, D. (2000): Social Judgment as Implicit Social Comparison, U: J. SULS i L. WHEELER (ur.): *Handbook of Social Comparison: Theory and Research*. New York, Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- EXLINE, J. J., LOBEL, M. (1999): The Perils of Outperformance: Sensitivity About Being the Target of a Threatening Upward Comparison, *Psychological Bulletin*, 125 (3), 307-337.

- EXLINE, J. J., LOBEL, M. (1997): Views of the Self and Affiliation Choices: A Social Comparison Perspective, *Basic and Applied Social Psychology*, 19 (2), 243-259.
- FESTINGER, L. (1955): A Theory of Social Comparison Processes. U: P. A. HARE, E. F. BURGATTA i BALES, R. F. (ur.) *Small Groups Studies in Social Interactions* (str. 163-187), New York, Alfred A. Knopf.
- GIBBONS, F. X., BUUNK, B. P. (1999): Individual Differences in Social Comparison: Development of a Scale of Social Comparison Orientation, *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (1), 129-142.
- HEIDRICH, S. M., RYFF, C. D. (1995): Health, Social Comparisons, and Psychological Well-Being: Their Cross-Time Relationships, *Journal of Adult Development*, 2(3), 173-186.
- HELGESON, V. S., MICKLESON, K. D. (1995): Motives for Social Comparison, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21 (11), 1200-1209.
- LOCKE, K. D., NEKICH, J. C. (2000): Agency and Communion in Naturalistic Social Comparison, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26 (7), 864-874.
- MAJOR, B. (1994): From Social Inequality to Personal Entitlement: The Role of Social Comparisons, Legitimacy Appraisals, and Group Membership, *Advances in Experimental Social Psychology*, 26, 293-355.
- MICHINOV, E., MICHINOV, N. (2001): The Similarity Hypothesis: A Test of the Moderating Role of Social Comparison Orientation, *European Journal of Social Psychology*, 31 (5), 549-556.
- MUSSWEILER, T. (2001): Focus of Comparison as a Determinant of Assimilation Versus Contrast in Social Comparison, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27 (1), 38-47.
- MUSSWEILER, T., GABRIEL, S., BODENHAUSEN, G. V. (2000): Shifting Social Identities as a Strategy for Deflecting Threatening Social Comparisons, *Journal of Personality and Social Psychology*, 79 (3), 398-409.
- OLSON, B. D., EVANS, D. L. (1999): The Role of the Big Five Personality Dimensions in the Direction and Affective Consequences of Everyday Social Comparisons, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25 (12), 1498-1508.
- RAVEN, B. M., RUBIN, J. Z. (1983): *Social Psychology*, New York, John Wiley & Sons.

- RICKABAUGH, C. A., TOMLINSON-KEASEY, C. (1997): Social and Temporal Comparisons in Adjustment to Aging, *Basic and Applied Social Psychology*, 19 (3), 307-328.
- SMITH, R. H. (2000): Assimilative and Contrastive Emotional Reactions to Upward and Downward Social Comparisons, U: J. SULS i L. WHEELER (ur.). *Handbook of Social Comparison: Theory and Research* (str. 173-200). New York, Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- SMITH, W. P., ARNKELSSON, G. B. (2000): Stability of Related Attributes and the Inference of Ability through Social Comparison, U: J. SULS i L. WHEELER (ur.): *Handbook of Social Comparison: Theory and Research* (str. 45-66). New York, Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- TENNEN, H., EBERHARDT MCKEE, T., AFFLECK, G. (2000): Social Comparison Processes in Health and Illness, U: J. SULS i L. WHEELER (ur.): *Handbook of Social Comparison: Theory and Research* (str. 443-481). New York, Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- WAYMENT, H. A., TAYLOR, S. E. (1995): Self-Evaluation Processes: Motives, Information Use, and Self-Esteem, *Journal of Personality*, 63 (4), 729-757.
- WILLS, T., A. (1997): Modes and Families of Coping: An Analysis of Social Comparison in the Structure of Other Cognitive and Behavioral Mechanisms, U: B. P. BUUNK, F. X. GIBBONS (ur.): *Health, Coping, and Well-Being: Perspectives From Social Comparison Theory* (str. 167-193), London, Lawrence Erlbaum Associates.
- WILSON, A. E., ROSS, M. (2000): The Frequency of Temporal-Self and Social Comparisons in People's Personal Appraisals, *Journal of Personality and Social Psychology*, 78 (5), 928-942.
- WOOD, J. V. (1996): What is Social Comparison and How Should We Study It?, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (5), 520-537.
- WOOD, J. V., GIORDANO-BEECH, M., DUCHARME, M. J. (1999): Compensating for Failure Through Social Comparison, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25 (11), 1370-1386.
- WOOD, J. W., GIORDANO-BEECH, M., TAYLOR, K. L., MICHELA, J. L., GAUS, V. (1994): Strategies of Social Comparison Among People With Low Self-Esteem: Self-Protection and Self-Enhancement, *Journal of Personality and Social Psychology*, 67 (4), 713-731.
- WOOD, J. V., VANDERZEE, K. (1997): Social Comparisons Among Cancer Patients: Under What Conditions Are Comparisons Upward and Downward?, U: B. P. BUUNK, F. X. GIBBONS (ur.). *Health, Coping,*

- and Well-Being: Perspectives From Social Comparison Theory* (str. 299-328), London: Lawrence Erlbaum Associates.
- YBEMA, J. F., BUUNK, B. P., HEESINK, J. A. M. (1996): Affect and Identification in Social Comparison After Loss of Work, *Basic and Applied Social Psychology*, 18 (2), 151-169.
- YBEMA, J. F., BUUNK, B. P. (1995): Affective Responses to Social Comparison: A study among Disabled Individuals, *British Journal of Social Psychology*, 34, 279-292.

Vera Čubela: RESEARCH OF SOCIAL COMPARISON PROCESSES
Basic Theoretical and Metodological Approaches

S u m m a r y

This paper presents a review of some basic theories and empirical findings about the social comparison processes. Festinger's *theory of social comparison processes* was not just the first attempt to systematically elaborate the role of these processes in self-evaluation, but remains also one of the most cited references in social comparison literature. After Festinger's pioneering work, two basic lines in the development of this research area could be distinguished.

The first line, which is based on Festinger's basic assumption that people compare to others primarily when objective standards for self-evaluation are unavailable, is characterised by the research focus on the preference for specific directions of self-evaluative social comparisons and the relative importance in self-evaluation of social comparison and other types of comparisons, such as temporal comparisons.

The second, more recent one, focused more on the consequences and the motives of social comparison, especially on the self-enhancement motive. It was established that these comparison processes are related to other motives as well (e. g. self-protection, self-improvement etc), and that, in addition to comparison direction and motives, the consequences of social comparison also depend on some other factors, such as an individual's self-esteem level, personal control, his/her perceived closeness and similarity with comparison target, the nature of the comparison dimension etc.

The last part of this paper presents an overview of the main methodological approaches in social comparison research, including some useful suggestions for the researchers with regard to some particular procedures and techniques for the assessment of social comparisons.

KEY WORDS: social comparisons, self-evaluation, self-enhancement, self-improvement